

Aleksandra SZYMAŃSKA*

Ścieżka kariery naukowej Aleksandra Tartagnusa na tle życia uniwersyteckiego jego czasów

1. Wprowadzenie

W XV w., czyli w czasach, w których przyszło żyć Aleksandrowi Tartagnusowi, uniwersytet boloński był już instytucją funkcjonującą od paru stuleci, a zatem ustabilizowaną i posiadającą tradycje. Tradycyjna była też metoda, którą posługiwał się ten uczyony, zarówno w procesie dydaktycznym, jak i w tworzonej przez siebie literaturze prawniczej, spośród której szczególne znaczenie zyskały jego *consilia*. Była to metoda scholastyczna, jaką stosowali jego wybitni poprzednicy, Accursjusz, Bartolus de Saxoferrato czy Baldus de Ubaldis. Tartagnus, uznawany za jednego z ostatnich wielkich przedstawicieli szkoły komentatorów, był również obrońcą idei spisywania myśli po łacinie, czyli w języku średniowiecznej uczyonoci. Twórczość jego najznakomitszego bodajże ucznia, Jasona de Mayno, zwiastuje już nową metodę nauczania i rozważań o prawie. Życie Tartagnusa jest przykładem harmonijnego łączenia działalności akademickiej z praktyką prawniczą, która najpełniej przejawiała się w postaci udzielania porad prawnych. Swoją wiedzą służył bowiem zarówno sędziom zmierzającym do rozstrzygnięcia spornych spraw, jak i stronom, które chciały wyjść z nich zwycięsko. Efektem tej wieloletniej aktywności jest siedem ksiąg *consilia*, które to przede wszystkim zapewniły mu trwałe miejsce wśród autorów przyczyniających się do rozwijania *ius commune*. Przyjrzyjmy się zatem *curriculum vitae et studiorum*, które dostarcza nam nie tylko informacji na temat konkretnie tego mistrza bolońskiego, ale także może wzbogacić naszą wiedzę o środowisku, w którym żył on i tworzył, jakim były piętnastowieczne kręgi uniwersyteckie.

2. Kolejne życia

Alexander Tartagnus przyszedł na świat¹ w położonym niedaleko Bolonii mieście Imola. Jego rodzina od dawien dawna zamieszkiwała tę znajdującą

* Uniwersytet Wrocławski, e-mail: aleksandra.kaczmarczyk@uwr.edu.pl.

¹ Datę jego urodzenia można ustalić na podstawie informacji zawartych na nagrobku. Zmarł 3 września 1477 r., mając 53 lata, musiał zatem przyjść na świat pomiędzy 4 września 1423

się nad rzeką Santerno miejscowość. Przedstawiciele rodziny Tartagnii sprawowali tam znaczące funkcje publiczne². Właśnie w rodzinnej Imoli dorastał Alexander i tam też chodził do szkoły, gdzie zdobył zwyczajowo przyjęte wykształcenie, które otworzyło mu drogę do dalszych studiów. Tam też być może uczęszczał do szkoły, która umożliwiała opanowanie podstaw prawoznawstwa³. W tym zakresie kontynuował rodzinne tradycje, albowiem jego ojciec także był prawnikiem, absolwentem bolońskiego studium. W przeciwieństwie jednak do syna Antonius Tartagnus nie zdecydował się na karierę uniwersytecką, lecz skoncentrował się na praktycznych aspektach wykonywania tego zawodu i służbie publicznej⁴. Niestety bardzo wcześnie osierocił Aleksandra i jego liczne rodzeństwo⁵. Opiekunami Aleksandra zostali Salomon de Cluxuria oraz Christophorus de la Bordella, mąż jednej z siostr jego ojca, także będący prawnikiem, i to on prawdopodobnie skierował młodzieńca na studia prawnicze do Bolonii⁶. Podczas studiów często wracał do rodzinnego domu, by zajmować się sprawami majątkowymi. Studia pochłaniały ogromną ilość pieniędzy, toteż Alexander zmuszony był już w 1438 r. sprzedać wraz z bratem jedną z rodzinnych nieruchomości⁷.

Dla studenta sprawą niezwykle istotną był wybór odpowiedniego mistrza, który potrafiłby objaśniać zawilosci prawa i na koniec przeprowadzić przez meandry egzaminów. Być może Alexander na początku studiów zetknął się ze słynnym komentatorem – Paulusem de Castro, lecz nie ma dowodów, które by ten fakt potwierdzały⁸. Studiując w Bolonii, uczęszczał na wykłady Angelusa de Gambigliombusa de Aretio⁹ oraz Johanna de Anania, o czym wspomina

a 3 września 1424. Zob. J.F. von Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*, Stuttgart 1875, s. 328–329; A. Sabbatani, *De vita et operibus Alexandri Tartagni de Imola*, Milano 1972, s. 15; H. Lange, M. Kriechbaum, *Römisches Recht im Mittelalter*, t. 2: *Die Kommentatoren*, München 2007, s. 832. Na temat biografii Tartagnusa zob. ponadto N.A. Gravatus, *Alexandri Tartagni iurisperitissimi vita*, [w:] *Consiliorum seu responsorium Alexandri Tartagni Imolensis*, t. 1, Francofurti ad Moenum 1610, s. 3–4; F.C. von Savigny, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, t. 6, Heidelberg 1831, s. 271–277; A. Hercolani, *Biografie e ritratti di uomini illustri romagnuoli*, t. 3, Forlì 1837, s. 143–149; T. Papotti, *Elogi d'illustri Imolesi*, Imola 1841, s. 47–61; M. Ascheri, *Saggi sul Diplovatazio*, Milano 1971, s. 74–99.

² Na temat pochodzenia i rodziny Tartagnusa zob. A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 10–14.

³ H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 832–833.

⁴ Zob. A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 13.

⁵ Dwie córki (Johanna, Camilla) i pięciu synów (Coradinus, Constantinus, Nicolettus, Daniel, Alexander). Alexander był najmłodszym synem Antoniusa. Zob. *ibidem*.

⁶ *Ibidem*, s. 16–17.

⁷ Ziemia miała być przeznaczona pod cmentarz żydowski. Zob. *Ibidem*, s. 21; H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 833.

⁸ A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 20.

⁹ Wykładał on w szkole bolońskiej trzynastcie lat, od 1431 do 1444 r. Zob. G. Zaccagnini, *Storia dello studio di Bologna durante il Rinascimento*, Genève 1930, s. 87. Na temat życia i twórczości Paulusa de Castro zob. N. Del Re, *Sei consigli inediti di Paolo di Castro nei codici Vaticani latini 8068, 8069, 11605 e Urbinate latino 1132*, Roma 1945; H. Lange, *Die Rechtsquellenlehre in den Consilien Paul de Castros*, [w:] *Aktuelle Fragen aus modernem Recht und Rechtsgeschichte Gedächtnisschrift für Rudolf Schmidt*, Berlin 1966, s. 421–440; N. Del Re, *Paolo di Castro, dotto-*

w swoich konsyliach¹⁰. Wśród innych jego nauczycieli wymieniani są Johannes Florianus de Sancto Petro i Gaspar de Arengheria, który razem z innymi nauczycielami prawa prezentował Alexandra podczas promocji doktorskiej¹¹ będącej finałem jego szkolnych zmagania. W czasach Tartagnusa, inaczej niż ma to miejsce współcześnie, studenci nie zdawali egzaminów semestralnych ani rocznych z poszczególnych przedmiotów. Postępy w nauce były kontrolowane podczas regularnie odbywających się repetycji, a także podczas organizowanych co jakiś czas dysput¹². Istniały tylko egzaminy końcowe, które obejmowały cały kurs studiów. Student, aby przystąpić do egzaminów, musiał studiować wiele lat. Według statutów uniwersyteckich z Bolonii do egzaminu z prawa cywilnego mógł być dopuszczony ten, kto studiował to prawo przez lat osiem lub przynajmniej siedem¹³. Kandydat na doktora musiał ponadto dowieść, że uczęszczał na zajęcia i że prowadził repetycje, a także brał udział w dysputach. Ten wymóg wynikał z faktu, iż egzamin końcowy służył zdobyciu *licentia docendi*. Dlatego weryfikowany był nie tylko poziom wiedzy kandydata, ale także jego umiejętności dydaktyczne. Alexander prowadził dysputy publiczne przez cztery miesiące w latach 1443–1444¹⁴. Od prowadzenia zaś repetycji otrzymał w 1445 r. od kolegium doktorów dyspensę¹⁵.

re della verità, "Studi senesi" 1970, 82, s. 194–236; J. Kirshner, *Paolo di Castro on cives ex privilegio a controversy over the legal qualifications for public office in early fifteenth-century Florence*, [w:] *Renaissance studies in honor of Hans Baron*, Florence 1970, s. 229–264; A. Romano, *La giurisprudenza consulente e Paolo di Castro: alcuni consilia inediti del ms. Venezia, Bibl. Marciana, Lat. 2324*, "Rivista di storia del diritto italiano" 1988, 61, s. 141–170; A. Lefebvre-Teillard, *Sur un consilium de Paul de Castre*, [w:] *Estudios de hist. del derecho europeo. Homenaje G. Martinez Diez*, 1, Madrid 1994, s. 367–372.

¹⁰ *Consiliorum seu responsorium Alexandri Tartagni Imolensis*, t. 7, Venetiis 1610, cons. 26, n. 4, s. 23; cons. 173; cons. 173 (w cytowanym wydaniu oznaczone jako 165), s. 128; cons. 178, n. 11, s. 132.

¹¹ Gravatius wśród jego nauczycieli wymienia także Johannes de Imola. Zob. N.A. Gravatius, *op. cit.*, s. 3. Podobnie czynią m.in.: G. Panziroli, O. Panziroli, *De claris legum interpretibus libri quatuor*, Venetiis 1637, s. 259; G. Tiraboschi, *Storia della letteratura italiana*, t. 6, cz. 1, Firenze 1780, s. 149; G. Fantuzzi, *Notizie degli scrittori bolognesi*, t. 8, Bologna 1790, s. 89; F.C. von Savigny, *op. cit.*, s. 271–272; J.F. von Schulte, *op. cit.*, s. 329. Zaliczenie Johannes de Imola w poczet nauczycieli Aleksandra jest powodowane tym, że w jednym z konsyliów zamieszczonych w zbiorze Tartagnusa (t. IV, cons 67, n. 1 i 2, s. 115) Johannes został określony jako *dominus et praeceptor*. Autorem tego błędnie przypisywanego Tartagnusowi *consilium* jest jednak Johannes de Anania. Johannes de Imola zmarł w 1436 r., czyli wtedy gdy Tartagnus miał ok. 12 lat. Na temat nauczycieli Aleksandra Tartagnusa zob. ponadto: A. Sabattani, *op. cit.*, s. 17–21; H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 833.

¹² Repetycje stanowiły rodzaj ćwiczeń egzegetycznych, mających za przedmiot komentowane na wykładach fragmenty tekstu. Dysputy toczyły się wokół kazusów specjalnie na tę okazję wymyślonych lub wziętych z praktyki sądowej. Zob. J. Baszkiewicz, *Młodość uniwersytetu*, Warszawa 1963, s. 152–154.

¹³ Wymagania te obniżano o rok, jeśli ubiegający się trzy lata studiował dodatkowo prawo kanoniczne, zaś o dwa lata, jeśli studiował to prawo przez cztery lata. Aby zostać doktorem obojga praw, wymagano ogólnie 10 lat studiów. Zob. H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 65.

¹⁴ A. Sabattani, *op. cit.*, s. 21.

¹⁵ H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 833.

Sam egzamin dzielił się zasadniczo na dwie części: egzamin prywatny (*privata examinatio*) i egzamin publiczny (*publica examinatio*), zwany *conventus*¹⁶. Egzamin prywatny stanowił prawdziwy sprawdzian umiejętności kandydata, podczas gdy egzamin publiczny był raczej ceremonią. Tym dwóm egzaminom odpowiadały dwa stopnie: licencjata i doktora. Przed przystąpieniem do egzaminów kandydat musiał gorliwie zapewnić, że żadnemu z uczestników egzaminu niczego nie ofiarował ani nie obiecał ponadto, co przewidywały statuty¹⁷. Tartagnus taką przysięgę złożył 2 października 1445 r.¹⁸

Egzamin prywatny Aleksandra Tartagnusa z zakresu *ius civile*¹⁹ miał miejsce 5 października 1445 r. i brało w nim udział, oprócz trzech promotorów, jedenastu innych doktorów. Szczegóły egzaminu można odtworzyć m.in. na podstawie statutów uniwersyteckich ogłoszonych w 1432 r.²⁰, czyli parę lat przed tym, jak Alexander wstąpił w poczet studentów. W dniu egzaminu, po porannej mszy, kandydat stawał przed kolegium doktorów danego wydziału albo przed komisją, aby otrzymać zagadnienia egzaminacyjne. Były to tzw. *puncta assignata*. W przypadku egzaminu z prawa rzymskiego pytania obejmowały fragmenty zaczerpnięte z *Digestum Vetus* i z pierwszych dziewięciu ksiąg *Kodeksu Justyniana*²¹. W Bolonii zalecane było, aby wybierać fragmenty dostatecznie zgłoszone podczas zajęć²². Teksty były wyszukiwane przez doktorów, których wskazał przewodniczący, nie zaś przez doktora prezentującego, który w tym momencie nie był już egzaminatorem²³. Następnie student wraz z promotorem szedł do swojego domu, aby przygotować się do odpowiedzi na zadane zagadnienia egzaminacyjne. Zadaniem promotora było wstępne wysłuchanie i przeegzaminowanie studenta.

Po tym jak komisja zebrała się ponownie, na początku promotor przedstawiał doktorom kandydata. Przewodniczący komisji odbierał od niego przysięgę, że będzie respektował szacowne grono. Statuty określały, że egzamin prywatny

¹⁶ Zanim student przystąpił do egzaminów końcowych, doktor pełniący funkcję promotora (zwany *doctor suus*) poddawał go egzaminom próbnym, by ocenić jego kompetencje. Egzaminy takie nazywane były egzaminami *in secreto*. Gdy promotor uznał kandydata za dostatecznie przygotowanego, przedstawiał go przewodniczącemu komisji egzaminacyjnej, który musiał oceniać nie tylko formalne warunki, lecz także osobistą godność kandydata. Jeśli nie miał mu nic do zarzucenia, wtedy wyznaczano termin egzaminu prywatnego. Termin ten przypadał ósmego dnia po owej prezentacji. Zob. H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 66.

¹⁷ *Statuti delle Università e dei Collegi dello Studio bolognese*, ed. C. Malagola, Bologna 1888, s. 150.

¹⁸ A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 22.

¹⁹ Został on również doktorem prawa kanonicznego, lecz szczegóły tej promocji nie są znane. Zob. H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 833.

²⁰ *Statuti delle...*

²¹ H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 67.

²² *Statuti delle...*, s. 385.

²³ Zagadnienia mogły być losowane z urny egzaminacyjnej. Z kolei np. w Padwie jeden z doktorów wchodzących w skład komisji wybierał dla kandydata zagadnienia do opracowania z „otwartej książki”. Zob. H. Rashdall, *The universities of Europe in the middle ages*, vol. 1: *Salerno, Bologna, Paris*, Oxford 1895, s. 227, przyp. 3.

miał być *arduus, rigorosus et tremendus*, czyli trudny, surowy i straszny (taki którego należało się obawiać, którego nie należało lekceważyć). Jednocześnie jednak egzaminatorzy powinni traktować studenta jak swojego syna, pod karą roku zawieszenia, a rozmowę ograniczyć do przedstawionych kandydatowi *puncta*²⁴. Odpowiadając na pytania, student odczytywał zadane mu fragmenty i dokonywał ich objaśnienia (*lectura et expositio*). Następnie był z nich egzaminowany przez wyznaczonych do tego doktorów. Pozostali zaś mogli zadawać pytania uzupełniające. Niekiedy limitowano liczbę pytań, które mógł stawiać poszczególne doktor. Egzaminatorzy musieli przy tym zapewnić, że wcześniej nie zdradzili pytań kandydatowi²⁵.

Po zakończonym egzaminie student i jego promotor opuszczali pomieszczenie, w którym odbywał się egzamin, a członkowie komisji przystępowali do głosowania, polegającego na wpisaniu *approbo* (pochwalam, uznaję za dobre) albo *reprobo* (odrzucaam, nie uznaję, ganię)²⁶. Następnie archidiakon ogłaszał wynik. Jeżeli był on dla studenta pomyślny, od tej pory był on określany mianem *licenciatus in iure* i mógł przystąpić do egzaminu publicznego. Zwykle egzamin publiczny następował niedługo po prywatnym (w czasie od dwóch do sześciu miesięcy). W niektórych wypadkach, z uwagi na znaczne koszty lub osobiste obawy, doktorant odkładał moment przystąpienia do egzaminu publicznego²⁷. Alexander prawdopodobnie odbył te dwa egzaminy w jednym czasie, co świadczy o tym, że był dostatecznie majątny, by ponieść niemalże ciężar finansowy, z jakimi wiązały się egzaminy²⁸.

Statuty uniwersyteckie niewiele mówią o tym, jakimi umiejętnościami należało się wykazać podczas egzaminu, regulują za to szczegółowo związaną z tym ceremonię²⁹. Uroczystość miała miejsce w kościele, dokąd doktorant uda-

²⁴ Świadczenia tego, że kandydat nie zdał egzaminu, są rzadkie. Wynikało to z faktu, iż nauczyciele starali się zapewniać wysoki poziom kształcenia i dopuszczać do egzaminu studentów rzeczywiście przygotowanych. Znali ich zresztą dobrze z wykładów albo poznali ich umiejętności podczas egzaminu *in secreto*. Zob. H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 67.

²⁵ H. Rashdall, *op. cit.*, s. 227.

²⁶ Czasem głosowano za pomocą ziarenek czarnej i białej fasoli. Zob. J. Baszkiewicz, *op. cit.*, s. 172.

²⁷ W przypadku biedniejszych studentów koszty, jakie pociągał za sobą egzamin publiczny w szkole bolońskiej, mogły być nie do przewyciężenia, stąd też niektórzy starali o się możliwość uzyskania stopnia na innym, tańszym niż boloński, uniwersytecie. Na temat kosztów zob. J. Baszkiewicz, *op. cit.*, s. 174–176; S.A. Sroka, *Dyplom doktorski Uniwersytetu Bolońskiego z 1472 r.*, „Studia Źródłoznawcze. Commentationes” 2012, t. 50, s. 67–69. Obok wysokich kosztów egzaminu publicznego powodem jego odkładania była czasem trema przed publicznym wystąpieniem. Na ten egzamin mogli przychodzić studenci, koledzy doktoranta, którzy czasem mogli dążyć do wykazania własnej przenikliwości lub chcieć wprawić w zakłopotanie lub nawet pogrążyć kandydata na doktora, jeżeli dajmy na to nie był przez nich lubiany. Należy przypomnieć, że prowadził z nimi zajęcia. Kandydat musiał być przygotowany na podchwytliwe czy nawet złośliwe pytania, które mogły paść z ich strony. W skrajnych przypadkach mniej odporny psychicznie *licenciatus* mógł się załamać i nawet odstąpić od egzaminu. Zob. J. Baszkiewicz, *op. cit.*, s. 172–173.

²⁸ A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 23.

²⁹ Najczęściej dzień przed egzaminem publicznym kandydat jeździł po mieście konno w towarzystwie swoich kolegów, zapowiadając przyszłą promocję. Nie wolno mu jednak było korzystać z ha-

wał się pieszo przy dźwiękach dzwonów. Centralnym punktem uroczystości była obrona postawionej na podstawie tekstu prawnego tezy przed ewentualnymi zarzutami zgromadzonych, a także odpowiedzi na ich pytania. W tym czasie najczęściej zadającymi pytania byli studenci, którzy mogli się odnosić do tego, o czym mówił kandydat na doktora. Następnie zabierał głos przewodniczący komisji egzaminacyjnej, który wygłaszał pochwalną mowę o kandydacie. On też przyznawał kandydatowi stopień doktorski. Następnie promotor wręczał nowemu doktorowi insygnia, czyli księgę (jako znaku jego przyszłej działalności), pierścień (być może jako znak więzi z nauką) oraz biret, po czym go obejmował i udzielał błogosławieństwa. Później zgromadzona publiczność: rodzina, przyjaciele, grono profesorskie i różnego rodzaju oficjele udawali się na ucztę, idąc przez miasto w pochodzie wiedzionym przez trębaczy i muzykantów grających na piszczałkach³⁰.

Po promocji doktorskiej Tartagnus pełnił funkcję *Vicarius et Assessor Conservatoris Iustitiae Bononiensis*, zajmując się praktycznym szkoleniem młodych studentów i nauczaniem tych sędziów, którzy byli niepiśmienni³¹. Lata 1447–1448 spędził w rodzinnych stronach, dbając o swoje interesy majątkowe, a być może także przygotowując się do pracy na uniwersytecie, którą podjął w roku następnym, w Pawii³². Wkrótce przeniósł się jednak wraz z rodziną³³ do Bolonii, gdzie otrzymał prawa obywatelskie.

Początkowo, w latach 1450–1451, jego wykłady dotyczyły *Infortiatum* i stanowiły tzw. *lecturae ordinariae*³⁴. Znaczenie podziału na *lecturae ordinariae* i *lecturae extraordinariae* nie jest zupełnie jasne. Uczni różnią się w poglądach co do znaczenia tych terminów. U. Dallari jest zdania, że podział ten opierał się na ważności wykładów: *lecturae ordinariae* miałyby stanowić wykłady o większym znaczeniu, prowadzone przez znamienitszych doktorów, podczas gdy *lecturae extraordinariae* pozostawiano mniej wybitnym uczonym³⁵. Jak pokazuje przykład początkującego Tartagnusa, prowadzenie *lecturae ordinariae* nie przypadało jedynie znamienitym doktorom. Należy jednak mieć na względzie, że żył on w XV w., kiedy to zasady wykładania mogły ulec zmianie względem te-

łaśliwych instrumentów muzycznych. Zapraszał gości nie tylko na obronę, ale także na bankiet. Zob. H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 68.

³⁰ H. Rashdall, *op. cit.*, s. 228–230.

³¹ H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 833.

³² *Ibidem*, s. 834.

³³ Alexander miał już wówczas żonę i dwóch synów. Jego żona Camilla była córką Guidona Aldovrandiego z Imoli, jak wynika z *consilium* A. Tartagnusa, ks. II, cons. 108, n. 12, s. 93.

³⁴ Dowiadujemy się tego ze specjalnych spisów (*rotuli*). Zob. U. Dallari, *I rotuli dei lettori legisti e artisti dello studio bolognese dal 1384 al 1799*, t. 1, Bologna 1888, *ad annum*.

³⁵ Por. U. Dallari, *op. cit.*, s. VI; Zaccagnini, *op. cit.*, s. 64. F.C. von Savigny podaje, że nie ma zgody co do znaczenia terminów *ordinariae et extraordinariae lecturae*. Uczony ten odrzucił teorię głoszącą, że te pierwsze odbywały się w budynkach publicznych, drugie zaś w domach prywatnych. Określenia te funkcjonowały także w czasie, kiedy zajęcia nie odbywały się w budynkach publicznych. Nie przyjął również poglądu, że *lecturae ordinariae* były nieodpłatne, a *lecturae extraordinariae* płatne, gdyż są dowody na odpłatność kursów zwyczajnych. Zob. F.C. von Savigny, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, t. 3, Heidelberg 1834, s. 262–266.

go, co miało miejsce pierwotnie. Inni uczeni są zdania, że kryterium w tym wypadku stanowi księga, z której pochodziły omawiane na wykładzie fragmenty. Podstawą nauczania *ius civile* było czytanie i komentowanie ksiąg, które dzielono na księgi *ordinariae* i *extraordinariae*. Księgi, które uznawano za podstawowe dla danego roku, były przedmiotem wykładów zwyczajnych³⁶.

Do prowadzenia wykładów z zakresu materiału zawartego w *Infortiatum* byli wyznaczani dwaj doktorzy, z których jeden prowadził wykłady wieczorne. W wyżej wspomnianym roku akademickim uczonym tym był właśnie Tartagnus. W latach 1451–1452 Alexander prowadził wykłady z zakresu *Digestum Novum*, które także miały charakter *lecturae ordinariae*. Czynił to także wieczorową porą. Tę porę wykładów zachował przez całe swoje życie, nawet wtedy, gdy miał już wysoką pozycję. W opracowaniach dotyczących dziejów uniwersytetu zawarte są informacje, że godziny popołudniowe zarezerwowane były dla mniej znamienitych nauczycieli, godzinami „profesorskimi” były godziny poranne. Decyzja Alexandra o wyborze godzin wieczornych była podyktowana względami praktycznymi – o wcześniejszej porze dnia zajmował się działalnością sądową, a ściślej: sporządzaniem *consilia*. Jego klienci pochodzili nie tylko z najbliższych okolic, ale także z dalej położonych miast, jak np. Wenecja czy Mantua. Zakres tematyczny spraw jest niezwykle różnorodny. Od spraw rodzinnych dotyczących posagów czy spadkobrania po sporne kwestie związane z funkcjonowaniem spółek³⁷. Finansowo wiodło mu się całkiem dobrze. Przyczyniły się do tego nie tylko jego własne zarobki, ale także małżeństwo z zaможną kobietą³⁸.

Doktorzy często decydowali się na naukowe peregrynacje. W biografiami średniowiecznych mistrzów znajdujemy informacje o tym, że wykładali na kilku uniwersytetach. Alexander także od tego wzorca nie odbiegał. W roku 1457 rozpoczął nauczanie w położonej ok. 50 km od Bolonii Ferrarze. Prowadził tam wykłady zarówno z prawa cywilnego, jak i prawa kanonicznego³⁹. Annalisa Belloni uważa za prawdopodobne, że w latach 1457–1461 nauczał również w Padwie⁴⁰.

³⁶ Do *libri ordinariae* należały *Digestum Vetus* i *Codex*. Jak napisał Odofredus (*ad const. Omnem*): [...] *imo primo legimus Dig. Vetus, postea Codicem in quo est practica solius civilis sapientiae vel econtra. Alios libros legimus extraordinarie, et si quis sciverit bene istos duos, alios poterit per se scribere et docere alios*. Zob. F.C. von Savigny, *Geschichte des römischen...*, t. 3, s. 265, przyp. f. Księgi zaklasyfikowane jako *ordinariae* były objaśniane zarówno podczas zajęć zwyczajnych, jak i nadzwyczajnych, natomiast *extraordinariae*, jak napisał F.C. von Savigny, zawsze podczas nadzwyczajnych. Zob. *ibidem*. Jednak przykład Tartagnusa pokazuje, że również *Infortiatum* mogło być przedmiotem wykładów zwyczajnych.

³⁷ Omówienie wybranych *consilia*: A. Blomeyer, *Aus den Consilien des Alexander de Imola Tartagnus*, „Archiv für die civilistische Praxis” 1993, Bd. 193, H. 2/3, s. 181–190; A. Szymańska, R. Wojciechowski, *Zasada „wspólnik mojego wspólnika nie jest moim wspólnikiem” w pewnym konsylium Aleksandra Tartagnusa*, „Prawo. Studia Historycznoprawne” 2016, 321.

³⁸ O korzyściach płynących z bogatego ożenku wspomina w komentarzu do C. 2, 3, 15, n. 6.

³⁹ O tym ostatnim świadczy informacja, że był jednym z promotorów studenta ubiegającego się o stopień doktora *ius canonicum*. Tak H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 834.

⁴⁰ A. Belloni, *Professori giuristi a Padova nel secolo XV*, Frankfurt 1986, s. 111; Innego zdania jest A. Sabattani, *op. cit.*, s. 35–36. Zob także Lange, *op. cit.*, s. 834.

Najdłużej jednak był związany ze swoją macierzystą uczelnią. We wrześniu 1461 r. powrócił do Bolonii, gdzie wieczorową porą, zgodnie ze swoim zwyczajem, prowadził *lecturae ordinariae*. W latach 1461–1462 jego wykłady koncentrowały się na *Digestum Novum*. W kolejnym roku akademickim wykładał *Infortiatum*. Przez cały pobyt w Bolonii wykładał te części *Digestów* naprzemiennie⁴¹.

W hierarchii bolońskich doktorów był już wtedy wysoko postawiony, należał bowiem do tzw. *doctores privilegiati*, co wiązało się nie tylko z większym uznaniem, ale także z wyższymi zarobkami⁴². Sprawy materialne nie pozostawały dla niego bez znaczenia, o czym świadczy wiele faktów z jego życia. Między innymi w roku 1466 nie przyjął posady na uniwersytecie w Padwie z uwagi na proponowane mu zbyt niskie zarobki. Zmienił zdanie dopiero, gdy zaferowano mu uposażenie w wysokości 700 florenów, podwyższone później jeszcze o 200 florenów⁴³.

W Padwie nauczał zatem w latach 1467–1470. Miał tam rywalizować z innym sławnym uczonym Bartholomaeusem Caepollą⁴⁴. Kulisy wzajemnych animozji nie są znane. Wskazuje się m.in. na to, że Caepolla miał się wywyższać względem Tartagnusa z racji swojej pozycji społecznej. Wiadomo jednak, że sporządzili razem porady prawne⁴⁵. Być może więc ich wzajemne relacje pogorszyły się później lub też wcale nie były aż tak złe⁴⁶. Niewykluczone, że w tym przypadku godny uznania profesjonalizm wziął górę nad osobistą niechęcią.

Ponieważ w Bolonii brakowało słynnych nauczycieli prawa, postanowiono pozyskać na powrót Tartagnusa, proponując mu wykłady z zakresu *ius civile* prowadzone jego ulubioną wieczorową porą. Alexander starannie rozważył propozycję. O ile w Padwie wyżej od niego w hierarchii uniwersyteckich uczonych stał znacznie starszy Antonius de Prato Veteri, o tyle w Bolonii miał być najznamienitszy. Obok satysfakcjonującego go wynagrodzenia miał otrzymać pewne przywileje. Po przeprowadzeniu pertraktacji dotyczących warunków zatrudnienia uczony zgodził się objąć proponowaną posadę. Umowa, obejmująca okres trzech lat, została później przedłużona na kolejne trzy lata⁴⁷.

Na tym etapie swojej akademickiej kariery w dalszym ciągu prowadził wykłady z zakresu *Infortiatum* i *Digestum Novum*. Obok pracy uniwersyteckiej w latach 1475–1476 piastował także urząd *Thesaurarius Civitatis Bononiae pro Sede Apostolica*. Pełnienie tej funkcji nie przeszkadzało mu w obowiązkach dydaktycznych⁴⁸ i prawdopodobnie starannie wypełniał on swoje powinności związane z prowadzeniem wykładów. Nie zachowały się żadne dokumenty wskazujące na to, że jakakolwiek kontrola wykazała nieprawidłowości w tym

⁴¹ A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 38.

⁴² Zob. H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 834.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ G. Panziroli, *op. cit.*, s. 259.

⁴⁵ Chodzi tutaj o *consilia* 3 i 5 z ks. I ze zbioru A. Tartagnusa.

⁴⁶ Zob. A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 42; H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 835.

⁴⁷ Zob. A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 51–52.

⁴⁸ Zob. *ibidem*, s. 51–54.

zakresie. Kontrole były związane z tzw. *punctatio librorum*⁴⁹, czyli listą tekstów, które miały być omawiane na zajęciach, układaną przez specjalną komisję. Dla pogrupowanych fragmentów były wyznaczone stosowne terminy (ok. 2 tygodni), w ciągu których każdy profesor był zobligowany do ich przerobienia. Niewywiązanie się z tego obowiązku skutkowało karą pieniężną. Instytucja ta była odpowiedzią na studencki postulat, aby zajęcia miały bardziej uporządkowany charakter i aby przekazywany materiał był rozłożony stosownie do stopnia jego trudności.

W roku 1475 na skutek trudnej sytuacji ekonomicznej bolońska uczelnia zmuszona była obniżyć pensje wykładowcom, jednak Tartagnus znalazł się w uprzywilejowanym gronie tych, których cięcia nie dotknęły⁵⁰. Świadomy swojej wartości był w stanie wynegocjować korzystne dla siebie warunki. Finansowo w tym czasie powodziło mu się doskonale, był to bowiem okres, w którym sporządził największą liczbę porad prawnych, za które otrzymywał wysokie honoraria. W 1477 r. jednak zachorował, 1 września sporządził testament⁵¹ i dwa dni później pożegnał się z życiem doczesnym. Zmarł w swoim domu, który przez kolejne wieki był nazywany od jego imienia⁵². Jego ostatnie wykłady dotyczyły ks. XXX i XXI *Digestów: De legatis et fideicommissis* oraz tytułu 1 ks. XXXVI: *Ad senatus consultum Trebellianum*⁵³.

Tartagnus miał wielu sławnych uczniów, do których grona należeli: Jason de Mayno, Bartholomeus Socinus, Lancelottus Decius, Johannes Maria Riminaldus czy Ludovicus Bologninus, który napisał *Repertorium aureum* do *consilia* swego mistrza⁵⁴.

3. Twórczość

Alexander Tartagnus pozostawił po sobie liczne pisma, spośród których na szczególną uwagę zasługują *consilia*, tworzone przez niego już od samego początku działalności akademickiej. Bardzo wiele porad prawnych powstało podczas ostatniego okresu nauczania w Bolonii. Jak już wyżej wspomniano, uczony w taki sposób układał sobie dzień, aby aktywność dydaktyczna przypadła na jego drugą część, by rano móc sporządzać porady prawne. Sam autor uznawał je za najbardziej wartościowe spośród swoich dzieł i poświęcał im znaczną ilość czasu oraz wkładał w ich powstanie wiele wysiłku. Konsylia te były

⁴⁹ Na temat *punctatio librorum* zob. H. Rashdall, *op. cit.*, s. 199; M. Bellomo, *Saggio sull' università nell'età del diritto commune*, Catania 1979, s. 92–96, 203, 205–208; *idem*, *The common legal past of Europe, 1000–1800*, Washington 1995, s. 107–108; O. Weijers, *Terminologie des universités au XIIIe siècle*, Roma 1987, s. 302–303.

⁵⁰ Obok Bavariusa de Bonittis Imolensis i Barbatiusa. Zob. A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 54.

⁵¹ Książki z zakresu prawa cywilnego i kanonicznego przekazał w testamencie synowi Antoniemu. Zob. *ibidem*, s. 56 oraz 120.

⁵² Zakupił go zaś stosunkowo późno, bo w roku 1471, po tym jak po raz trzeci rozpoczął pracę na uniwersytecie bolońskim, po powrocie z Padwy. Zob. *ibidem*, s. 49.

⁵³ Zob. *ibidem*, s. 55.

⁵⁴ H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 835–836.

wielokrotnie powielane i wydawane. Oprócz rękopisów zachowało się 19 inkunabułów, wydanych w północnych Włoszech, a pochodzących z lat 1477–1498, a także 21 innych starodruków z lat 1505–1610. Zbiory, zawierające prawie 1300 konsyliów⁵⁵, podzielone są na 7 ksiąg. Jak podaje Diplovatatus, podział ten pochodzi od samego autora⁵⁶.

Drugim typem twórczości Tartagnusa były komentarze. Komentarze te były ściśle powiązane z jego działalnością dydaktyczną, nie miały niezależnego charakteru naukowego, były przeznaczone dla studentów. Alexander nie skomentował w sposób kompletny ustawodawstwa cesarza Justyniana. Interpretował jedynie te księgi, które omawiał na wykładach⁵⁷. Komentarze do *Digestum vetus* powstały w Ferrarze, ponieważ tam prowadził wykłady z tego zakresu. Komentarze te obejmują jedynie 2 tytuły⁵⁸ z I księgi, 14 tytułów⁵⁹ z II księgi i 6 tytułów⁶⁰ z księgi XII. *Commentarium in Infortiatum* powstało najprawdopodobniej podczas okresu, gdy po raz drugi nauczał w Bolonii. Zawarł w nim te tytuły, z którymi wiązały się jego wykłady⁶¹. Jeżeli chodzi o *Digestum Novum*, również komentował tylko te fragmenty, które wykladał. Poszczególne manuskrypty i wersje drukowane różnią się pomiędzy sobą⁶².

Niektóre wykłady zostały spisane przez jego ucznia, Matthaëusa de Vico, który nie tylko był jego słuchaczem, ale także domownikiem, i wydane jako *Interpretationes ad frequentiores Pandectarum titulos*⁶³. Praca ta obejmuje wykłady, jakie wygłosił Alexander w ostatnich latach życia, i zawiera tytuły pochodzące z *Digestum Vetus*, *Infortiatum* i *Digestum Novum*⁶⁴. Aurelius Sabbatani

⁵⁵ Niektóre spośród zawartych w nich porad prawnych są autorstwa innych osób.

⁵⁶ F.C. von Savigny, *Geschichte des römischen...*, t. 6, s. 277.

⁵⁷ Zob. A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 74.

⁵⁸ Tytuł 21: *De officio eius, cui mandata est iurisdictio* oraz 22: *De officio adessorum*.

⁵⁹ Tytuły od 1 do 14 czyli: *De iurisdictione, Quod quisque iuris in alterum statuerit, ut ipse eodem iure utatur, Si quis ius dicenti non obtemperaverit, De in ius vocando, Si quis in ius vocatus non ierit sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit, In ius vocati ut eant aut satis vel cautum dent, Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat, Qui satisfacere cogantur vel iurato promittant vel suae promissioni committantur, Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur, De eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat, Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperaverit, De feriis et dilationibus et diversis temporibus, De edendo, De pactis.*

⁶⁰ Tytuły od 1 do 6: *De rebus creditis si certum petetur et de conditione, De iureiurando sive voluntario sive necessario sive iudiciali, De in litem iurando, De conditione causa data causa non secuta, De conditione ob turpem vel iniustam causam, De conditione indebiti.*

⁶¹ Skomentował tyt. 3 z ks. XXIV czyli *Solutio matrimonio dos quemadmodum petatur*, tyt. 2 i 6 z ks. XXVIII: *De liberis et postumis heredibus instituendis vel exheredandis* oraz *De vulgari et pupillari substitutione*, a także tyt. 2 ks. XXIX: *De acquirenda vel omittenda hereditate*. Częściowo skomentował także ks. XXX i XXI: *De legatis et fideicommissis*. Sporządził również komentarz do tyt. 2 ks. XXXV *Ad legem Falcidiam* oraz tyt. 1 ks. XXXVI: *Ad senatus consultum Trebellianum*.

⁶² A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 75–77.

⁶³ *Alexandri Tartagni Imolensis iuris Caesarei interpretis celeberrimi Interpretationes ad frequentiores Pandectarum titulos, leges, et paragraphos: quas ex ore ipsius publice in Bononiensi Gymnasio legentis, veloci, et fideli calamo recollegit D. Matthaëus de Vico Pisauensis, eius auditor, et domesticus contubernalis, Venetiis 1595.*

⁶⁴ D. 12, 1: *De rebus creditis si certum petetur et de conditione*, D. 12, 2: *De iureiurando sive voluntario sive necessario sive iudiciali*, D. 24, 3: *Solutio matrimonio dos quemadmodum petatur*, D. 28, 2: *De liberis et postumis heredibus instituendis vel exheredandis*, D. 28, 6: *De vulgari et*

uznał ten komentarz za lepszy niż komentarze do poszczególnych części *Digestów*, m.in. dlatego, że zawiera bardziej uporządkowane wywody, nowe kazusy i problemy prawne, a także lepiej rozwiniętą własną argumentację mistrza. Wartościowe wydało mu się również zamieszczenie tam rozważań o historycznych początkach omawianych instytucji⁶⁵.

Alexander pozostawił po sobie również *Commentarium in Codicem*, którego daty powstania jednak nie znamy. W zasadzie nie prowadził on wykładów z materii zawartej w *Kodeksie Justyniana*, z wyjątkiem tych, które wygłaszał podczas *dies festi* w latach 1455–1456⁶⁶. Komentarz obejmuje jedynie pewne fragmenty ksiąg II, III i VI. Jest on również autorem *Apostille ad Bartolum* oraz *Additiones* do komentarza Baldusa de Ubaldis do *Kodeksu*. Napisał także dwie *disputationes*, pierwszą – *Sigismundus* ok. roku 1477 w Bolonii, daty powstania drugiej – *Rex Aragonum* – nie znamy. Przypisywano mu błędnie także inne dzieła⁶⁷.

W swojej twórczości Tartagnus wykorzystywał dorobek swoich poprzedników należących do szkół glosatorów i – tak jak on – komentatorów. Jeżeli chodzi o pierwszą z tych szkół, sięgał głównie do *Summa Codicis* Azona i *Glossa ordinaria* Accursiusa, którego nazywał *iuris civilis optimus testis*⁶⁸. Wykorzystywał również dzieła jurystów tworzących po Accursiuszu. Często zaglądał do dzieł trzech komentatorów: Dynusa Mugellanusa, Jacobusa de Arena oraz Nicolausa de Mattarellis⁶⁹. Znał także autorów tworzących poza Italią, o czym świadczą odwołania w jego pracach do komentarzy i opinii Jacobusa de Ravanis i jego ucznia Petrusa de Bellapartica. Jednak szczególną estymą darzył Bartolusa de Saxoferrato, którego pisma poznał dogłębnie i wielokrotnie cytował. Czynił również do nich *additiones*. Wysoce cenił również jego ucznia, Baldusa de Ubaldis, do którego *Commentarius in Codicem* także sporządził dodatki. Ceniał również Angelusa de Ubaldis. Odwoływał się też do komentarzy i porad prawnych Paulusa de Castro, którego być może miał okazję słuchać na początku studiów w szkole bolońskiej. Znał także prace wybitnych kanonistów.

Należy zaznaczyć, że do opinii innych komentatorów podchodził krytycznie, wybierając z ich twórczości najtrafniejsze w jego ocenie poglądy⁷⁰. Można się spotkać z sądem, że był uczonym bardziej pracowitym niż utalentowanym⁷¹. Źródłem tej opinii są wyrwane z kontekstu wypowiedzi Jasona de Mayno, jednego z jego uczniów. Zdaniem Jasona o ile Aretinus trzymał się tekstów, o ty-

pupillari substitution, D. 30: *De legatis*, D. 35, 2: *Ad legem Falcidiam*, D. 41, 2: *De acquirenda vel amittenda possession* oraz D. 45, 1: *De verborum obligationibus*.

⁶⁵ Zob. A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 78.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Zob. *ibidem*, s. 85–90.

⁶⁸ *Consiliorum seu responsorium...*, ks. IV, cons. 49, n. 12.

⁶⁹ A. Sabbatani, *op. cit.*, s. 65.

⁷⁰ Badacze twórczości Tartagnusa zauważyli u niego zaczątki krytycznego podejścia do źródeł prawa. W komentarzach do *Digestów* wykorzystywał bowiem nie tylko *Littera Bononiensis*, ale także *Littera Florentina*. Przykłady w: H. Lange, M. Kriechbaum, *op. cit.*, s. 837.

⁷¹ F.C. von Savigny, *Geschichte des römischen...*, t. 6, s. 274.

le Alexander polegał na poglądach innych uczonych. Tym samym pierwszy objawiał więcej talentu, drugi zaś wykazywał się pracowitością⁷². Ponadto Jason de Mayno, porównując zdolności różnych doktorów, powiedział, że opinie Franciscusa Aretinusa są wnikliwe, że rozumem przewyższał on Alexandra Tartagnusa i że nic w tym dziwnego, gdyż dłużej żył⁷³.

4. Zakończenie

Tak oto przebiegała kariera naukowa Aleksandra Tartagnusa, piętnastowiecznego doktora prawa, konsekwentnie łączącego dydaktykę uniwersytecką i praktykę prawniczą, która polegała przede wszystkim na udzielaniu porad prawnych. Efektem tych dwóch działalności jest pozostawiona przez niego literatura: pozostające w ścisłym związku z wykładami komentarze oraz *consilia*. Zarówno on sam, jak i ci, którym przyszło oceniać jego twórczość, wyżej cenili te ostatnie. Pisma Tartagnusa znane były również polskim prawnikom. Na początku XVI w. znajdowały się w zbiorach krakowskiej biblioteki, przekazane przez Mikołaja Czepiela⁷⁴. Wśród siebie współczesnych miał wyrobioną wysoką pozycję. Był nie tylko cenionym dydaktykiem, którego zarobki pozostawały niezmienione, gdy innym na skutek kłopotów finansowych zmniejszono wynagrodzenie, ale także autorem ogromnej liczby porad prawnych, za które otrzymywał wysokie honoraria.

Bibliografia

Źródła:

Alexandri Tartagni Imolensis iuris Caesarei interpretis celeberrimi Interpretationes ad frequentiores Pandectarum titulos, leges, et paragraphos: quas ex ore ipsius publice in Bononiensi Gymnasio legentis, veloci, et fideli calamo recollegit D. Matthaeus de Vico Pisaurensis, eius auditor, et domesticus contubernalis, Venetiis 1595.

Consiliorum seu responsorium Alexandri Tartagni Imolensis, Venetiis 1610.

Iasonis Mayni in secundam Digesti Noui partem commentaria, Lugduni 1582.

Jason de Mayno, *De actionibus*, Lugduni 1556.

Opracowania:

Ascheri M., *Saggi sul Diplovatazio*, Milano 1971.

Baszkiewicz J., *Młodość uniwersytetu*, Warszawa 1963.

Bellomo M., *Saggio sull' università nell'età del diritto commune*, Catania 1979.

⁷² *Dominus Alexander auctoritatibus doctorum innititur. Aretinus vero solis testibus. Primus plus laboris, secundus plus ingenii ostendit*. Zob. *Iasonis Mayni in secundam Digesti Novi partem commentaria*, Lugduni 1582, comm. ad diem, n. 5, s. 109.

⁷³ *Opiniones Aretini sunt subtiles, quia ingenio superavit Alexandrum; et nimirum, quia etiam diutius vixit*. Taką opinię o Tartagnusie miał usłyszeć z ust Jasona Johannes Nevizanus. Zob. Johannes Nevizanus, *Sylvae nuptialis libri sex*, Lugduni 1556, ks. 2, § 61, s. 479. Z drugiej jednak strony de Mayno nazywa jednak Alexandra *pater et praeceptor meus*. Jason de Mayno, *De actionibus*, Lugduni 1556, s. 12.

⁷⁴ J. Fijałek, *Dominus Bartolus de Saxoferrato eiusque permagna in Polonos auctoritas*, Kraków 1914, s. 54.

- Bellomo M., *The common legal past of Europe, 1000–1800*, Washington 1995.
- Belloni A., *Professori giuristi a Padova nel secolo XV*, Frankfurt 1986.
- Blomeyer A., *Aus den Consilien des Alexander de Imola Tartagnus*, "Archiv für die civilistische Praxis" 1993, Bd. 193, H. 2/3.
- Dallari U., *I rotuli dei lettori legisti e artisti dello studio bolognese dal 1384 al 1799*, t. 1, Bologna 1888.
- Del Re N., *Paolo di Castro, dottore della verità*, "Studi senesi" 1970, 82.
- Del Re N., *Sei consigli inediti di Paolo di Castro nei codici Vaticani latini 8068, 8069, 11605 e Urbinate latino 1132*, Roma 1945.
- Fantuzzi G., *Notizie degli scrittori bolognesi*, t. 8, Bologna 1790.
- Fijałek J., *Dominus Bartolus de Saxoferrato eiusque permagna in Polonos auctoritas*, Kraków 1914.
- Gravatius N.A., *Alexandri Tartagni iurisperitissimi vita*, [w:] *Consiliorum seu responsorium Alexandri Tartagni Imolensis*, Francofurti ad Moenum 1610.
- Hercolani A., *Biografie e ritratti di uomini illustri romagnuoli*, t. 3, Forlì 1837.
- Johannes Nevizanus *Sylvae nuptialis libri sex*, Lugduni 1556.
- Kirshner J., *Paolo di Castro on cives ex privilegio a controversy over the legal qualifications for public office in early fifteenth-century Florence*, [w:] *Renaissance Studies in Honor of Hans Baron*, Florence 1970.
- Lange H., *Die Rechtsquellenlehre in den Consilien Paul de Castros*, [w:] *Aktuelle Fragen aus modernem Recht und Rechtsgeschichte Gedächtnisschrift für Rudolf Schmidt*, Berlin 1966.
- Lange H., Kriechbaum M., *Römisches Recht im Mittelalter*, t. 2: *Die Kommentatoren*, München 2007.
- Lefebvre-Teillard A., *Sur un consilium de Paul de Castre*, [w:] *Estudios de hist. del derecho europeo. Homenaje G. Martinez Diez*, 1, Madrid 1994.
- Panziroli G., Panziroli O., *De claris legum interpretibus libri quatuor*, Venetiis 1637.
- Papotti T., *Elogi d'illustri Imolesi*, Imola 1841.
- Rashdall H., *The universities of Europe in the middle ages*, vol. 1: *Salerno, Bologna, Paris*, Oxford 1895.
- Romano A., *La giurisprudenza consulente e Paolo di Castro: alcuni consilia inediti del ms. Venezia, Bibl. Marciana, Lat. 2324*, "Rivista di storia del diritto italiano" 1988, 61.
- Sabattani A., *De vita et operibus Alexandri Tartagni de Imola*, Milano 1972.
- Savigny F.C. von, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, t. 3, Heidelberg 1834.
- Savigny F.C. von, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, t. 6, Heidelberg 1831.
- Schulte F. von, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*, Stuttgart 1875.
- Sroka S.A., *Dyplom doktorski Uniwersytetu Bolońskiego z 1472 r.*, „Studia Źródłoznawcze. Commentationes” 2012, t. 50.
- Statuti delle Università e dei Collegi dello Studio bolognese*, ed. C. Malagola, Bologna 1888.
- Szymańska A., Wojciechowski R., *Zasada „wspólnik mojego wspólnika nie jest moim wspólnikiem” w pewnym konsylium Alexandra Tartagnusa*, „Prawo. Studia Historycznoprawne” 2016, 321.
- Tiraboschi G., *Storia della letteratura italiana*, t. 6, cz. 1, Firenze 1780.
- Weijers O., *Terminologie des universités au XIIIe siècle*, Roma 1987.
- Zaccagnini G., *Storia dello studio di Bologna durante il Rinascimento*, Genève 1930.

THE SCIENTIFIC CAREER PATH OF ALEXANDER TARTAGNUS IN THE CONTEXT OF UNIVERSITY LIFE IN THE 15TH CENTURY

Abstract: Alexander Tartagnus, considered to be one of the last great representatives of the school of commentators, was also a defender of writing in Latin, which was the language of medieval scholarship. His life is an example of a harmonious combination of academic activities and legal practice, which was most fully manifested in the form of legal advice. His knowledge was used both by judges to assist them in resolving contentious issues and by parties who wanted to better understand their legal position. During his life he wrote seven books of *consilia*, which

established his place among the authors contributing to the development of *ius commune*. The objective of this article is to present the biography of Alexander Tartagnus, which enlightens the reader not only about this single Bologna master, but also enriches their knowledge of the environment in which he had lived and worked.

Keywords: ALEXANDER TARTAGNUS, BOLOGNA, CONSILIA, UNIVERSITY